

Врядування та політичні режими в УРСР і сучасній Українській державі: порівняльний нарис

Геннадій Кривчик, Дніпровський національний університет залізничного транспорту ім. академіка В. Лазаряна

Новітня історія України показує, що держава може бути за формою державного правління (врядування) номенклатурною (тобто недемократичною) і за своїм політичним режимом – тоталітарною й адміністративною, але водночас проводити соціальну, патерналістську політику. У радянську добу Україна іменувалася радянською республікою, але по суті була республікою номенклатурною, адже реальна влада належала в ній не радам народних депутатів (депутатів трудящих до 1977 р.) і навіть не компартії, а так званій номенклатурі – правлячому класу Радянського Союзу. Щодо поширеного епітету «авторитарний», який зазвичай вживається при характеристиці політичного режиму постсталінського періоду, то цей епітет краще застосовувати для визначення стилю керівництва, а не політичного режиму.

Після проголошення державної незалежності в Україні відповідно до Конституції 1996 р. та змін до неї, існували то парламентсько-президентські (1991–1995 рр.; 2004–2010 рр.; 2014 р. і донині), то президентсько-парламентські (1996–2004 рр.; 2010–2014 рр.) моделі демократичної республіки. Це залежало від того, якій з гілок влади формально було надано більше повноважень. Однак щодо сутнісних, а не формальних ознак сучасної Української держави, то вона стала типовою олігархічною республікою, адже провідну економічну й політичну роль у ній виконує олігархія. Подібно до того, як це раніше робила компартійна номенклатура.

Щодо політичного режиму, то від проголошення державної незалежності в Україні нібито проводилася ліберальна політика – люди отримали основні свободи, була сформована багатопартійна система, запроваджений ідеологічний плюралізм, церква була відділена від держави тощо. Проте, як виявилось, це була лише імплементація окремих ліберальних механізмів у стару бюрократичну систему, яка згодом набувала все більше рис, притаманних тоталітарному режимові.

Обрання президентом В. Зеленського й приголомшлива перемога на парламентських виборах партії «Слуга народу» знов призвели до певної лібералізації режиму й породили великі сподівання в українському суспільстві на розвиток демократії й досягнення соціальної справедливості. Разом з тим поки загальна картина здається ще розмитою, контури її нечіткими і швидкоплинними.

Важливим завданням дослідника новітньої вітчизняної історії є не стільки опис суспільних процесів, політичних подій і явищ, скільки розкриття їх суперечливого характеру, що, між іншим, сприятиме реалізації наріжних принципів історичної науки – принципів історизму, об'єктивності, системності.

Ключові слова: демократія, тоталітаризм, лібералізм, діалектика, республіка, протиріччя, номенклатура, олігархи

Governance and political regimes in the USSR and the modern Ukrainian state. The comparative essay

Gennady Krivchik, Dnipro National University of Railway Transport after academician V. Lazaryan

The recent history of Ukraine shows that the state can be in the form of state government (governance) nomenclature, (ie undemocratic), and under its political regime - a totalitarian and administrative state, but at the same time pursue social, paternalistic policies. In the Soviet era, Ukraine was called the Soviet republic, but in fact it was a nomenclature republic, since real power belonged to it not to the Soviets of People's Deputies (deputies of the workers until 1977) or even to the Communist Party, but also to the so-called nomenclature - to the ruling class of the Soviet Union. With regard to the widespread epithet «authoritarian», which is commonly used to characterize the political regime of the post-Stalinist period,

this epithet is best used to define the style of leadership rather than the political regime.

After the declaration of state independence in Ukraine in accordance with the Constitution of 1996 and amendments thereto, there were parliamentary-presidential (1991-1995; 2004-2010; 2014 and still), then presidential-parliamentary (1996-2004; 2010-2014) models of a democratic republic. It depended on which of the branches of government formally had more authority. However, with regard to the essential, not formal, features of the modern Ukrainian state, it has become a typical oligarchic republic, since the oligarchy plays a leading economic and political role, just as the Communist nomenclature previously did.

As for the political regime, liberal policy was proclaimed in Ukraine after the proclamation of state independence - people were granted basic freedoms, a multi-party system was formed, ideological pluralism was introduced, the church was separated from the state and so on. However, as it turned out, it was only the implementation of certain liberal mechanisms in the old bureaucratic system, which subsequently acquired more and more features inherent in the totalitarian regime.

As for the political regime, liberal policy was proclaimed in Ukraine after the proclamation of state independence - people were granted basic freedoms, a multi-party system was formed, ideological pluralism was introduced, the church was separated from the state and so on. However, as it turned out, it was only the implementation of certain liberal mechanisms in the old bureaucratic system, which subsequently acquired more and more features inherent in the totalitarian regime.

Election of President V. Zelensky and a stunning victory in the parliamentary elections of the Servant of the People Party again led to a certain liberalization of the regime and gave rise to high expectations in Ukrainian society for the development of democracy and the achievement of social justice. However, while the overall picture seems still blurred, its contours are fuzzy and fleeting.

An important task of a researcher of recent national history is not so much the description of social processes, political events and phenomena as the disclosure of their contradictory nature, which, among other things, will contribute to the implementation of the cornerstones of historical science - the principles of historicism, objectivity, systematicity.

Keywords: democracy, totalitarianism, liberalism, dialectics, republic, contradictions, nomenclature, oligarchs

Правление и политические режимы в УССР и современном Украинском государстве: сравнительный очерк

Геннадий Кривчик, Днепровский национальный университет железнодорожного транспорта им. академика В. Лазаряна

Новейшая история Украины показывает, что государство может быть по форме государственного правления номенклатурным (т.е. недемократическим) и по своему политическому режиму – тоталитарным и административным государством, но одновременно проводить социальную, патерналистскую политику. В советские времена Украина именовалась советской республикой, но по сути была республикой номенклатурной, ведь реальная власть принадлежала в ней не советам народных депутатов (депутатов трудящихся до 1977 г.). И даже не компартии, а так называемой номенклатуре – правящему классу Советского Союза. Касаемо распространенного эпитета «авторитарный», который обычно употребляется при характеристике политического режима постсталинского периода, то этот эпитет лучше применять для определения стиля руководства, а не политического режима.

После провозглашения государственной независимости в Украине согласно Конституции 1996 г., а также внесенным в нее изменениям, существовали то парламентско-президентские (1991–1995; 2004–2010; 2014 и до н.в.), то президентско-парламентские (1996–2004; 2010–2014) модели демократической республики, что зависело от того, какой из ветвей власти формально было дано больше полномочий. Однако если иметь в виду сущностные, а не формальные признаки современного Украинского государства, то оно стало типичной олигархической республикой, ведь ведущую экономическую и политическую роль в нем играет олигархия. Подобно тому, как это раньше делала компартийная номенклатура.

Что касается политического режима, то после провозглашения государственной независимости в Украине вроде бы проводилась либеральная политика – люди получили основные свободы, была сформирована многопартийная система, введен идеологический плюрализм, церковь отделена от государства и т.д. Однако, как оказалось, это была лишь имплементация отдельных либеральных механизмов в старую бюрократическую систему, которая впоследствии приобретала все больше черт, присущих тоталитарному режиму.

Избрание президентом В. Зеленского и ошеломляющая победа на парламентских выборах партии «Слуга народа» вновь привели к некоторой либерализации режима и породили большие надежды в украинском обществе на развитие демократии и достижение социальной справедливости. Вместе с тем пока общая картина кажется еще размытой, контуры ее нечеткими и изменчивые.

Важной задачей для исследователя новейшей отечественной истории является не столько описание общественных процессов, политических событий и явлений, сколько раскрытие их диалектических противоречий, что, помимо прочего, будет способствовать реализации краеугольных принципов исторической науки – принципов историзма, объективности, системности.

Ключевые слова: демократия, тоталитаризм, либерализм, диалектика, республика, противоречия, номенклатура, олигархи

Постановка проблеми.

Уперше думка про діалектичний характер зв'язку між формою державного врядування й політичним режимом виникла у мене ще в студентські роки, коли з «Діалогів» Платона дізнався, що його вчитель Сократ за вироком Афіньського суду прийняв смертельну отруту – цикуту. Як же так, спитав я у себе, – демократична держава, а виносить смертний вирок видатній людині лише за її погляди. Тобто, по суті, виступає як держава тоталітарна. Однак виявляється, що подібні наведеному прикладу з античної історії явища не є винятком у світовій історії. Подібних суперечностей чимало й у новітній вітчизняній дійсності. Якщо так, то яка ж різниця між демократією і тоталітаризмом?

За пройдеши майже три десятки років ми далеко відійшли від тоталітарного минулого, докорінно змінили політичний ландшафт країни, побудували іншу модель державного правління, сформували новий державний устрій і політичний режим. Та наскільки ми стали більш вільними, і чи більше демократії й справедливості в нашому сучасному суспільстві, ніж раніше? А якщо не більше, то що потрібно зробити, щоб досягти жаданої мети?

Певна річ, загальна картина процесів і явищ у той чи інший історичний період завжди здаватиметься хаотичною й не детермінованою доти, доки, по-перше, не будуть визначені домінуючі тенденції й закономірності розвитку, а, по-друге, не будуть виявлені суперечності цих процесів і явищ, по-третє, не буде здійснено порівняння різних історичних періодів. Без цього не буде ніякого прогресу. Як писала знана українська поетеса Тетяна Майданович: «Щоб не забув народ і вчився не брати сліпих поводитирів, що всю ганьбу і всі злочинства в нових віках не повторить» [32, с. 149].

Аналіз публікацій.

На жаль, ані раніше, ані зараз у наявній літературі переконливої відповіді на зазначене питання мною не знайдено, хоча й можу констатувати,

що на даний час опубліковано чимало серйозних наукових праць, присвячених розвитку України і в радянські часи, і як незалежної держави. Насамперед це колективні фундаментальні праці: шеститомна «Політична історія ХХ століття» [19], «Політична система для України: історичний досвід і виклики сучасності» [21], «Політологія посткомунізму: Політичний аналіз посткомуністичних суспільств» [22], «Україна: політична історія. ХХ – початок ХХІ ст.» [31], «Україна: проблеми самоорганізації» [13], «Україна на зламі історичних епох. Державотворчий процес» [2] та ін., в яких здійснено глибокий аналіз багатьох політичних подій новітньої історії України, міститься великий фактичний матеріал з новітньої історії України й чимало важливих теоретичних міркувань, цікавих оціночних суджень і висновків. Водночас, очевидно, у більшості праць не ставилося завдання дослідження саме суспільних протиріч, без яких, як свідчить диалектика, неможливий будь-який суспільний рух і без виявлення й пізнання яких неможливо виявити тенденції й спрогнозувати перспективи його подальшого розвитку.

Завданнями даної статті є: здійснення порівняльного аналізу нинішньої української політичної системи з радянською; виявлення основних протиріч державного розвитку на різних етапах новітньої вітчизняної історії; уточнення важливих політологічних понять, передусім «тоталітаризм» і «демократія».

Виклад основного матеріалу.

Очевидно, що демократична держава може поводити себе як тоталітарна, тобто одночасно бути й демократичною, й тоталітарною. У цьому немає нічого дивного, якщо виходити з того, що поняття «демократія» належить до системи «форма державного правління» («врядування»), у той час як визначення «тоталітарний» використовується при характеристиці політичного режиму. Епітет «демократичний» характеризує порядок формування державної влади, а визна-

чення «тоталітарний» – одну з форм політичного режиму, тобто відносин між державою і суспільством. Тож державна влада може формуватися демократичним шляхом, тобто шляхом цілком демократичної процедури виборів, у яких беруть участь широкі верстви населення, але це зовсім не означає, що обрана влада не буде застосовувати невдовзі інструменти примусу й репресій, усеосяжного контролю над всіма сферами життєдіяльності суспільства, які притаманні саме тоталітарному режимові. Більше того, як свідчить історичний досвід, саме демократичній державі часто притаманні тоталітарні ознаки, адже демократія передбачає панування більшості над меншістю, примус щодо меншості. Мав рацію Генрік Ібсен, який вустами улюбленого персонажу своєї драми «Ворог народу» доктора Стокмана, заявляв, що більшість ніколи не буває правою, на боці більшості сила, але не право [10, с. 622].

Форма державного правління (врядування) – це поняття, яке відображає, по-перше, порядок формування верховної державної влади (спадкова чи виборна), по-друге, ієрархію гілок влади (основні важелі управління державою належать або главі держави, або представницькому органу та уряду, який формується ним), по-третє, реального носія державної влади (народ-демос або певну привілейовану соціальну групу). Характеризуючи форми державного правління, слід мати на увазі, що є формально-конституційні ознаки державного правління і є ознаки сутнісні. Формальні – це атрибути монархії (абсолютної, конституційної, парламентарної) або республіки (президентської, парламентарної, змішаної парламентсько-президентської та змішаної президентсько-парламентської). Формальним є також розподіл повноважень між гілками влади. За конституцією основні повноваження можуть бути надані главі держави, а в реальності вони знаходяться в парламенті та у голови уряду чи навпаки, як це, наприклад, відбувалося й відбувається в нашій державі, де, як відомо, завжди «керує парадом» президент, а не прем'єр-міністр. Формальні ознаки є похідними від ознак сутнісних, які вказують на клас, стан, соціальну групу, що займають панівне становище в суспільстві, утворюють політичну еліту. Залежно від цього республіка може бути аристократичною, буржуазно-демократичною, номенклатурною, олігархічною, теократичною тощо.

В УРСР, як і в СРСР, поза сумнівом, була республіканська форма правління, адже вищі

державні інституції формувалися виборним шляхом. Шляхом загальних виборів формувалися союзна, республіканські й регіональні ради, керівні радянські органи всіх рівнів. Принцип виборності також був покладений в основу формування партійних органів тощо. Однак також можна стверджувати, що в радянську добу Україна, точніше УРСР, як і всі республіки СРСР, хоча й іменувалася радянською республікою, але за своєю сутністю була республікою номенклатурною, адже реальна влада належала так званій номенклатурі – панівному класові Радянського Союзу, за визначенням М. Восленського [5, с. 3].

По суті, «Країна Рад», як іменувався СРСР, ніколи не була радянською державою. Ради (робітничих та селянських депутатів – до 1936 р., депутатів трудящих – до 1977 р., народних депутатів – з 1977 р.) виконували декоративну роль, маскували номенклатурний характер влади. Придумана К. Марксом і Ф. Енгельсом диктатура пролетаріату також насправді була фікцією, служила маскуванню справжнього правлячого класу. Таким у нас була навіть не партія, а номенклатура, яка складалася приблизно з 200 тис. партійних функціонерів та інших керівних носіїв партійних квитків: відповідальних радянських комсомольських, профспілкових працівників, керівників великих підприємств і установ [27, с. 67]. За словами відомого російського філософа А. Н. Полякова, реальне радянське суспільство будувалося на жорсткій ієрархії. «Нагорі – вождь (завичай він обіймав посаду генерального секретаря чи першого секретаря). Він хазяїн. Потім найближче оточення – політбюро, ЦК партії – обкоми, райкоми тощо. Державна бюрократія майже вся складалася з членів компартії й знаходилася під неупинним контролем і навіть прямим управлінням. Внизу – робітники, колгоспники, службовці» [24, с. 9].

Від початку утворення Радянської держави компартія була фактично, а з 1977 р. й юридично, відповідно до 6-ї статті Конституції «розвинутого соціалізму», стала «керівною й направляючою силою радянського суспільства, ядром його політичної системи, державних і громадських організацій». Партією здійснювалося повне панування над усіма сферами життя радянського суспільства, зокрема над державою і державними органами, громадськими організаціями як складовими елементами політичної системи. Причому домінуюча роль у ній належала партійній бюрократії, тобто партапарату, від якого залежало висування на будь-яку номенклатурну посаду.

Галузеві (промислові, сільськогосподарські, адміністративні тощо) відділи республіканських, обласних, міських, районних комітетів партії проводили безпосередню роботу з вирішення поточних господарських, соціально-економічних, культурних, воєнних та інших проблем. Партійні комітети взяли на себе чимало поточних оперативно-розпорядчих функцій. Чиновники воліли давати вказівки господарникам, але ні за що не відповідати. Адміністративно-розпорядча робота поступово витісняла політичні методи керівництва. Представники номенклатури, передусім перші секретарі партійних комітетів, користувалися низкою неписаних привілеїв, залишалися недоторканими. У крайньому разі вони пересувалися по «горизонталі» на іншу керівну посаду. Необхідно було лише додержуватися неписаних правил особливої номенклатурної моралі, головними з яких були «не висовуватися», «я начальник – ти дурень, ти начальник – я дурень». Офіційно такий порядок називався принципом збереження спадкоємності у кадровій політиці, якого теж слід було дотримуватися. Здійснені на початку 1960-х рр. спроби М. Хрущова ліквідувати довічність перебування на виборній партійній посаді призвело до його зміщення. Під гаслом виправлення волонтаристських новацій уже на XXIII з'їзді КПРС (1966 р.) у партійному статуті були скасовані норми оновлення керівних кадрів, що стало однією з причин, що породили зловживання владою, моральне переродження багатьох керівників, зумовили застій у владних структурах, а як наслідок і загалом у суспільстві. Щодо Рад, то попри конституційно визначені широкі повноваження Рад усіх рівнів, реальна влада на підвідомчій їм території не реалізовувалася. Ради фактично знаходилися в тіні паралельних партійних структур і, за слухними словами М. Джиласа, виконували функцію легітимізації рішень партійних органів [8, с. 250]. Вони також виконували декоративну роль, маскували номенклатурний характер влади. Отже, за формою державного правління (врядування) СРСР, очевидно, можна визначити як партійну номенклатурно-бюрократичну республіку.

Разом з тим, говорячи про керівну роль партії в усіх структурах влади, слід врахувати декілька важливих обставин, що визначили своєрідність радянської моделі влади. По-перше, формування номенклатури відбувалося за участі найбільш політично свідомої частини радянського суспільства. Партійна, радянська й загалом номенклатурна кар'єра будь-якої особи зазвичай почина-

лася з обрання даної особи на виборну партійну роботу, тобто з процедури певного громадського відбору. По-друге, оскільки більшість керівних посад передбачала не тільки членство в КПРС, але й обрання до виборних партійних органів (парткомів, партбюро), то всі керівники під час виборів до цих органів мусили періодично проходити процедуру таємного голосування за них у своїй партійній організації. Коли при обранні до партійного комітету керівник установи отримував певну кількість голосів «проти», то це ставало предметом детального аналізу у партійному комітеті, що стоїть вище. Непопулярні у своєму колективі керівники зазвичай усувалися з посад, що, безумовно, позитивно впливало на природний кадровий відбір і примушувало керівників дотримуватися певних норм партійної й суспільної етики, не допускати суттєвих зловживань своїм службовим становищем, як це скрізь відбувається сьогодні в українському суспільстві. За слухними словами С. Кара-Мурзи, СРСР являв собою особливу цивілізацію, а радянський лад був унікальним явищем, «чудовим чином досягнутою точкою в усьому просторі соціально-економічних варіантів життєвого устрою» [11, с. 757].

Після проголошення державної незалежності Україна стає демократичною республікою зі змішаною формою державного правління. За президентства Л. Кучми у нас де-факто була парламентсько-президентська республіка. Завдяки зусиллям нового президента Л. Кучми Конституція України 1996 р. посилила президентську вертикаль влади й утворила тим самим президентсько-парламентську республіку. У результаті «Помаранчевої революції» 2004 р. до основного закону держави були внесені зміни, які означали повернення до парламентсько-президентської форми республіки. Те, що президент В. Ющенко відверто ігнорував цей факт, то це вже інша справа. Президент В. Янукович, ініціювавши ухвалення у 2010 р. чергових змін до Конституції, відкинув зазначені формальності й знов посилив президентську вертикаль. У ході «Революції гідності» була відновлена парламентсько-президентська форма державного врядування, яка зберігається донині. Щоправда, номінально [15].

Водночас не можна не відзначити, що наведені конституційні перипетії виглядають простою політичною метушнею на тлі більш глибоких змін у системі державного врядування, як дуже точно визначив один з провідних українських істориків Г. В. Касьянов, який констатував,

що історія України з 1991 р. – це історія масштабного і глибокого відчуження суспільства й громадян від держави [12, с. 194].

Після проголошення державної незалежності й до початку 2000-х рр. панівна роль в управлінні державою належала представникам колишньої компартійної номенклатури, які, щоправда, швидко відхрестилися від комуністичних утопій й оголосили себе демократами і націоналістами. Хоча при цьому не позбавилися звичних адміністративних звичок і методів управління. Одним з проявів цього стало використання під час виборчих кампаній так званого адмінресурсу: примусу державних службовців, співробітників установ, організацій чи підприємств усіх форм власності до участі у передвиборчій діяльності кандидатів чи партій, участі державних службовців чи працівників бюджетних установ до роботи у передвиборчих заходах кандидатів чи партій, прямому чи прихованому тиску на кандидатів, активістів політичних партій, членів виборчих комісій за місцем їх основної діяльності, закликів голосувати «за» чи проти кандидатів та партій тощо [1]. Уперше адмінресурс став очевидним під час парламентських та місцевих виборів у 1998 р. Згодом він став ще більш потужним під час президентських виборів 1999 р., парламентських та місцевих виборів 2002 р. і особливо під час президентських виборів 2004 р. У загальному документі міжнародної місії спостерігачів від 22 листопада 2004 р. зазначалося: «У другому турі ще бракувало чіткого розмежування між партійними ресурсами і державними... Велика кількість державних чиновників та держслужбовців, таких як ректори університетів та керівники державних установ, давали своїм підлеглим вказівки голосувати з пана Януковича» [24, с. 310].

Натомість у наступні роки відбувається поступовий перехід від номенклатурної республіки до олігархічної, за якої при формальному народовладді й наявності демократичної системи виборів основні важелі управління знаходилися в олігархів. Можна погодитися з відомим українським політологом С. Телешуном, який, аналізуючи українське суспільство у зазначений період, висловив думку, що українське суспільство опинилося на перехідному етапі. Україна пережила романтично-номенклатурний, державно-капіталістичний, олігархічно-капіталістичний етапи. Щоправда, наступні висновки зведеного політолога про фазу «корпоративної» демократії та «легалізаційний» період для мене залишилися не сповна зрозумілими [30, с. 3].

За підрахунками директора НДІ економічних і гуманітарних наук Київського міжнародного університету, М. А. Швайки, десять олігархічних кланів у 2012 р. володіли 80 % вітчизняної економіки [35, с. 35]. Олігархам належали основні українські телеканали, зокрема: І. Коломойському та І. Суркісу – 1+1, 2+2, ТЕТ, Бігуді, 1+1 International; В. Пінчуку – СТБ, ICTV, Новий, М1, М 2, Оце; О. Фірташу і С. Львовчкіну – Інтер, Мега, НТН, К 1, К 2, Піксель, Zoom; Р. Ахметову – Україна; П. Порошенку – 5 канал і Прямий [4]. «Владельці заводів, газет, пароходов» (С. Маршак) визначали внутрішню і зовнішню політику Української держави. Вони створювали і утримували політичні партії, впливали на формування уряду, самі ставали міністрами і народними депутатами або забезпечували обрання до представницької влади своїх протеже. За словами В. Стретовича, голови комітету Верховної Ради України з питань боротьби з корупцією та організованою злочинністю, в українському парламенті сьомого скликання було 300 мільйонерів: «Сьогодні «пахани» принесли свої правила в парламент, де все вимірюють кризь призму грошей» [29]. Ці «пахани», за висловом В. Стретовича, розбещували депутатів, перекупаючи їх заради своєї вигоди. Так, за 1998–2006 рр. 60 % парламентарів хоча б раз змінювали фракцію, а були випадки, коли народний обранець за одне скликання був перебіжчиком в десяти фракціях [36]. Одночасно вони розбещували й виборців, «стимулюючи» потрібне їм волевиявлення. Якщо раніше, як йшлося вище, потрібний результат досягався за допомогою адмінресурсу, то в умовах формування олігархічної влади провідну роль у цьому починає відігравати підкуп виборців. Під час парламентських виборів 2019 р. у травні-липні 2019 р. спостерігачі громадської організації «Опора» зафіксували 1945 порушень виборчого законодавства, серед яких: 202 – підкуп виборців, 44 – використання адмінресурсу [16]. Тож навіть один з представників влади, голова Луганської військово-цивільної обласної державної адміністрації, Георгій Тука із сумом змушений був констатувати в інтерв'ю українським ЗМІ в грудні 2015 р., що система, яку так і не спромоглися перемогти на Майдані, останні п'ятнадцять років, крок за кроком запроваджувала такі механізми, що брати участь у виборах мали змогу тільки дуже добре фінансово забезпечені люди і політичні сили. «Уся наша державна система прописана під грошові мішки» [26].

Щодо політичних режимів, то їх трансфор-

мації відбуваються хоча і одночасно зі зміною форм державного врядування, однак, очевидно, у різних з ними площинах. Адже, за загально-визнаним визначенням, політичний режим характеризує відносини між державою і громадянами, є сукупністю форм і методів здійснення державної влади [7, с. 82]; будь-яка державна влада й політичні сили, на які вона спирається, володарюють і обирають засоби управління суспільством у силу своєї спроможності й в міру своїх можливостей. З огляду на це ми можемо побачити на прикладі нашої держави різні його форми. Так, у 1920-ті рр. в Україні відбувалося формування тоталітарного режиму. У 1930-ті – першій половині 1950-х рр., тобто в епоху сталінщини, панував тоталітарний режим. Цьому є чимало підтверджень, з-поміж яких: одержавлення всієї економіки, встановлення однопартійної системи, використання єдиної ідеології, боротьба з інакодумством, утворення єдиних творчих спілок (письменників, художників, композиторів тощо), ретельний облік учасників різних релігійних обрядів, втручання партійних і профспілкових комітетів в сімейне життя громадян. Режим у СРСР можна також охарактеризувати й як репресивний, мобілізаційний, патерналістський, соціальний. Це з якого боку подивитись.

Крім того, усі явища потрібно розглядати не тільки з точки зору протиріч, але й діалектичного розвитку. З другої половини 1950-х рр. і до кінця 1980-х рр., тобто від «хрущовської відлиги» до розвалу СРСР, відбувалася еволюція від тоталітарного режиму до адміністративного, тобто такого, де життєдіяльність суспільства хоча й визначається, як і раніше, всевладною бюрократією, але не стільки методами репресій і примусу, скільки чіткою регламентацією, нормативами, вказівками, адмініструванням.

«Хрущовська відлига» означала його еволюцію в бік режиму, який прийнято іменувати авторитарним. Однак, гадаємо, мав рацію знаний американський соціолог та ідеолог неоконсерватизму Пітер Г. Бергер, який стверджував, що концепції тоталітаризму і авторитаризму не можна навіть ставити в один емпіричний ряд, адже термін «авторитарний» означає стиль керівництва. Вони відносяться до зовсім різних сукупностей характерних рис режиму [3, с. 183].

Характерною особливістю політичного управління громадянами стало використання перевіреного методу поєднання «батога і пряника». Держава брала на себе й як-небудь виконувала низку соціальних зобов'язань перед суспільством, гаранту-

вала певні соціальні блага (безкоштовну медицину, освіту, житло тощо), здійснювала опіку над людьми з вадами здоров'я, інвалідами, багатодітними сім'ями, людьми похилого віку. Тобто жорсткість стосунків держави зі своїми громадянами дещо пом'якшувалася піклуванням держави про задоволення соціальних потреб громадян, опікою. Оскільки державний патерналізм і соціальність є проявами комунізму, то політичний режим у СРСР іменувався комуністичним. Хоча й мав приблизно таке саме відношення до комунізму за Марксом, як і воєнний комунізм часів громадянської війни. Відтак, гадаю, політичний режим даного періоду можна характеризувати як адміністративно-соціальний.

Режим, який існував у 1991–2013 рр., у роки становлення Української держави, можна назвати ліберальним. Якщо тоталітарний і адміністративний режими характеризуються всеосяжним контролем держави над усією життєдіяльністю суспільства й окремої людини, то ліберальний натомість означає орієнтацію на самоорганізацію суспільства; державі відведена роль арбітра, охоронця, «нічного сторожа» [33].

Проголосивши державну незалежність, Україна задекларувала побудову вільного, демократичного суспільства. Держава зобов'язалася забезпечувати права і свободи людини й громадянина, що було закріплено в 1996 р. у Конституції України. Держава гарантувала право брати участь в управлінні державними справами, право на мирні збори і маніфестації, право на звернення до органів державної влади і місцевого самоврядування та посадових осіб цих органів, свободу політичної діяльності. За громадянами закріплено право на об'єднання у політичні партії та громадські організації. Ще в останні роки існування СРСР, в період т. зв. перебудови, у політичній системі України відбуваються серйозні зміни. Зокрема, виникають різні політичні партії, яких стає все більше після проголошення незалежності, що, безумовно, свідчить про розвиток демократії в країні. Наприкінці 1990 р. в Україні нараховувалося 30, у 1998 р. – 53 [28]. Згодом їх число постійно збільшувалося. У вересні 2015 р. в Україні було офіційно зареєстровано 288 партій [20]. Причому існував увесь спектр політичних партій – від ліберальних, право-радикальних до соціал-демократичних, центристських, лівих, до соціалістичної й комуністичної партій. Лібералізм передбачає політичний та ідеологічний плюралізм.

Щоправда, слід відзначити, що переважна більшість партій є маловпливовими, частина з них взагалі існувала й існує лише на папері, часто зав'язана на одну харизматичну особу, є іменними, приватизо-

ваними. Крім того, дуже сильною є залежність партій від олігархів-спонсорів. Усі партійні програми схожі одна на одне, містять не конкретні шляхи розвитку країни, а привабливі для виборців популістські гасла. Соціологічні дослідження постійно констатують низький рівень довіри людей до партій загалом: 63 % опитаних вважають, що політичні партії в Україні є насамперед об'єднаннями людей, які прагнуть до влади, 34 % опитаних вважають організаціями, далекими від проблем народу, й тільки 17 % – такими, що обстоюють його інтереси [20].

У Конституції проголошений широкий спектр прав людини, серед яких: право на життя, право на вільний розвиток своєї особистості, право на повагу до людської гідності, право на свободу й особисту недоторканість, право на таємницю листування й телефонних розмов, на невтручання в особисте і сімейне життя, право на свободу пересування і вільний вибір місця проживання, право на свободу думки, слова, віросповідання тощо [13]. До економічних, соціальних і культурних прав людини і громадянина Конституція відносить право кожного володіти, користуватися й розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності, право на працю, на страйк для захисту своїх економічних і соціальних інтересів, на відпочинок, на соціальний захист, на житло, на достатній життєвий рівень тощо. Однак ніякої відповідальності за порушення зазначених конституційних норм ніхто не несе. Немає й дієвих механізмів їх реалізації. Отже, Українська держава формально зберігала свої зобов'язання перед громадянами щодо забезпечення їх соціальних, економічних і політичних прав, гарантувала гідне життя, соціальний захист, словом, залишалася певною мірою й деякий час соціальною.

Від революції гідності й до 2019 р. політичний режим змінюється. Яскравим проявом цього стало ухвалення закону про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів та заборону пропаганди їхньої символіки [25]. Відбувається боротьба з пам'ятниками, на зміну ідеологічному плюралізму приходить панування ідеології націоналізму. Держава в особі президента відверто втручається в церковні справи й намагається створити єдину Православну церкву України (ПЦУ), чинить тиск на засоби масової інформації, що, безумовно, є ознаками тоталітарного режиму.

Щодо політичної картини України після обрання нового президента і парламенту, то картина здається ще розмитішою, контури її нечіткі. Поки що в контексті даної теми ми маємо: по-перше,

тріумфальну перемогу на президентських виборах 2019 р. колишнього шоумена В. Зеленського, який набрав 73,22 % голосів від кількості тих, хто брали участь у голосуванні [34]; по-друге, приголомшливий успіх на позачергових виборах цього року партії «Слуга народу», яка запозичила свою назву з кінострічки, де В. Зеленський грав роль президента. Отримавши 254 мандати [18], одна пропрезидентська партія вперше в історії країни сформувала свій уряд, що призвело до створення фактично суперпрезидентської республіки при формальному збереженні парламентсько-президентської моделі. По-третє, ми маємо дещо суперечливі заяви представників так званої команди щодо встановлення політичного режиму в державі: заяву представника президента в парламенті Р. Стефанчука про обрання своєю ідеологією лібертаріанства, тобто ідеї максимальної автономії особистості й мінімізації місця держави в житті суспільства [17], а також заяву голови партії «Слуга народу» О. Корнієнка про те, що пропрезидентська партія, а отже, і нова команда, поєднують ліберальну ідеологію з соціалістичними поглядами [9], які, як відомо, навпаки передбачають збільшення функцій держави в житті суспільства й політику патерналізму.

Висновки.

На останок слід зауважити, що говорячи про певні риси суспільства, ми мусимо усвідомлювати, що визначення – «тоталітарний», «демократичний», «ліберальний» та ін. – характеризують не стільки реальність, скільки домінуючі тенденції розвитку. У суспільному розвитку немає постійних величин, усе постійно плине. Мав рацію Мефістофель, повчаючи Фауста, що будь-яка теорія суха, а дерево життя цвіте й зеленіє [6 с. 72]. В Україні, як бачимо, життя також зе-леніє. Особливо останнім часом.

У кожному суспільстві, і українське не є винятком, одночасно можуть існувати протилежні ознаки і тенденції. Так, УРСР, формально радянська, а по суті недемократична, номенклатурна республіка, мала властивості тоталітарного, адміністративно-соціального режимів. Демократична за своєю формою сучасна українська республіка має водночас певні ознаки республіки олігархічної з властивостями ліберального й частково тоталітарного режимів. Однак, як достеменно відомо, саме протилежності є джерелом суспільного розвитку. Саме під таким кутом зору слід розглядати процеси й явища вітчизняної новітньої історії, щоб їхнє зображення відповідало сутнісним історичним принципам – історизму, об'єктивності й системності.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ

1. Адмінресурс: що це таке і як його виявити. URL: opora.ua.org/news/vybery/1565-adminresurs-shcho-ce-take-i-jak-jogo-vujavyty.
2. Алексеев Ю. М., Кульчицкий С. В., Слюсаренко А. Г. Україна на зламі історичних епох. Державотворчий процес 1985 – 1991 рр. Київ : ЕксОб, 2000. 296 с.
3. Бергер П. Г. Капіталістична революція: П'ятдесят пропозицій щодо процвітання, рівності і свободи. Київ : Вища школа, 1995. 247 с.
4. Віннічук Ю. Як олігархи розділили телефір України. Бізнес цензор. 2019. 25 черв.
5. Восленский М.С. Номенклатура. Господствующий класс Советского Союза. Москва : Сов. Россия, 1991. 624 с.
6. Гете И. В. Фауст. Трагедия / пер. с нем. Н.А Холодковского. Санкт-Петербург : Азбука, 2000. 457 с.
7. Загальна теорія держави і права: навч. посіб. / за ред. В. В. Копейчикова. Київ : Юринком, 1997. 320 с.
8. Джилас М. Лицо тоталитаризма. Москва : Новости, 1992. 544 с.
9. Дмитренко Я. Зигзаги либертарианства. 2000 [еженедельник]. 2019. № 46. 13–21 нояб.
10. Ибсен Г. Враг народа. Собр. соч.: В 4-х т. Т. 4. Москва : Искусство, 1957. С. 529–633.
11. Кара-Мурза С. Г. Советская цивилизация. От Великой Победы до краха. Харьков : Книжный клуб семейного досуга, 2007. 768 с.
12. Касьянов Г. Україна 1991 – 2007: Нариси новітньої історії. Київ : Наш час, 2007. 432 с.
13. Конституція України : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. Дніпропетровськ : Дніпрокнига, 1996. 48 с.
14. Кремень В. Г., Табачник Д. В., Ткаченко В. М. Україна: Проблеми самоорганізації: В 2-х т. Т.1. Критика історичного досвіду. Київ : Промінь, 2003. 384 с.
15. Кривчик Г. Г., Євсєєва Г. П. Питання про владу в конституційному процесі в Україні (1990-2014). Проблеми політичної історії України: зб. наук. праць. Дніпропетровськ : ДНУ, 2015. Вип. 10. С. 153–161.
16. Опора зафіксувала майже 2000 порушень: підкуп адмінресурс, двійники та фейки. URL: www.ukrsnform.ua/rubric-elections/2743704-opora-zafiksuvala-majze-2000-porusen-pidkup-adminresurs-dvijniki-ta-fejki.html.
17. Партия Зеленского встала под знамена либертарианства. URL: www.bbc.com/vassin/features-48377710.
18. Парламентские выборы на Украине. URL: [ru.wikipedia.org/wiki/Парламентские_выборы_на_Украине_\(2019\)](http://ru.wikipedia.org/wiki/Парламентские_выборы_на_Украине_(2019)).
19. Політична історія України ХХ століття: у шести т. / редкол.: І. Ф. Курас (голова) та ін. Київ : Генеза, 2002–2003.
20. Політичні партії в Україні. URL: www.br.com.ua/referats/politologiya/24261htm.
21. Політична система для України: історичний досвід і виклики сучасності / гол. ред. В. М. Литвин ; авт. кол.: О. Г. Аркуша, С. О. Біла, В. Ф. Верстюк та ін. ; НАН України, Ін-т історії України, Ін-т політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса. Київ : Ніка-Центр, 2008. 988 с.
22. Політологія посткомунізму: Політичний аналіз посткомуністичних суспільств / В. Полохало (керівник авт. колективу); заг. ред-ція : Є. Бистрицький, В. Полохало, С. Макеєв, О. Дергачов. Київ : Політ. думка, 1995. 368 с.
23. Поляков А. Н. К проблеме общественных формаций. Вопросы философии. 2003. № 6. С. 3–16, 18.
24. Помаранчева революція. 25 років незалежності: нариси історії творення нації та держави / Г. В. Боряк (кер. авт. кол.), В. В. Головка (координатор проекту). В. М. Даниленко, С. В. Кульчицький, О. М. Майборода, В. А. Смолій (відп. ред.), Л. Д. Якубова, С. О. Янішевський ; НАН України, Ін-т історії України. Київ : Ніка-Центр, 2016. 796 с.
25. Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів та заборону пропаганди їхньої символіки : Закон України №317-VIII від 9 квітня 2015 року. URL: document.ua/pro-zasudzhennja-komunistishnogo-ta-nacional-socialistichnog-doc228657.html.
26. С каждым днем я становлюсь все более ярким сторонником диктатуры, – Тука. URL: [antcor.com.ua/articles/77338-s_kahdym_dnem_ja_stanovljus_bolee_jarym.8](http://antcor.com.ua/articles/77338-s_kahdym_dnem_ja_stanovljus_bolee_jarym).
27. Спирин А. А. Подбор, расстановка и воспитание руководящих кадров: Из опыта работы парторганизаций Украины. Киев : Выща шк. , 1988. 247 с.
28. Становлення і розвиток багатопартійності. URL: www.history.vn.ua/book/ukrzn0/164.html.
29. Стретович: у парламенті понад 300 мільйонерів. Українська правда. 2003. 10 жовт.
30. Телешун С. Нові українські політичні реалії і процес формування засад українського суспільства. Політичний менеджмент. 2008. № 1. С. 3–4.
31. Україна: політична історія. ХХ – початок ХХІ ст. / редрада: В.М. Литвин (голова) та ін. ; редкол.: В.А. Смолій, Ю.А. Левенець (співголови) та ін. Київ : Парламентське вид-во, 2007. 1028 с.
32. Україно, мене моя!: Зб. / упоряд. та приміт. О. Є. Шевченка. Київ : Веселка, 1993. 327 с.
33. Що таке лібералізм. FRIDRICH HAUMANN STIFTUNG. URL: Ukrajina.fnst.org/content/shcho-take-liberalizm.
34. ЦИК офіційно об'явила результати виборів Президента України. URL: 24tv.ua/ru/vybery_2919_ukraina_rezultaty_golosovanja_oficialye_n1132963.
35. Швайка М. А. Олігархічне розкрадання багатств України і пограбування народу – загроза її незалежності. Сучасні питання економіки і права. 2013. №1. С.24–36.
36. Юрик І. Чи є звички українських політиків настільки унікальними? День. 2007. 31 серпня.

REFERENCES

1. *Adminresurs: scho tse take i yak yogo viyaviti [Admin resource: what it is and how to detect it]*. Retrieved from oporaua.org/news/vybory/1565-adminresurs-shcho-ce-take-i-jak-jogo-vyjavyty [in Ukrainian].
2. Alekseev, Yu. M., Kulchitskiy, S.V., & Slyusarenko, A.G. (2000). *Ukrayina na zlami istorichnih epoh. Derzhavotvorchiy protses 1985 – 1991 rr. [Ukraine at the turn of the historical eras. The state-building process 1985 – 1991]*. Kyiv: EksOb [in Ukrainian].
3. Berger, P. G. (1995). *Kapitalistichna revolyutsiya: P'yatdesyat propozitsiy schodo protsvitannya, rivnosti i svobodi [The capitalist revolution: Fifty proposals for prosperity, equality and freedom]*. Kyiv: Vischa shkola [in Russian].
4. Vinnichuk, Y. U. (2019). *Yak oliharkhy rozdilyly teleefir Ukrainy [How the oligarchs divided the Ukrainian television]*. *Biznes tsenzor – Business censor* [in Ukrainian].
5. Voslenskiy, M. S. (1991). *Nomenklatura. Gospodstvuyuschiy klass Sovetskogo Soyuza [Nomenclature. The ruling class of the Soviet Union]*. Moscow: Sov. Rossiya [in Russian].
6. Goethe, I. V. (2000). *Faust. Tragediya [Faust. Tragedy]*. (N. A. Holodkovskiy, Trans.). Sankt-Peterburg: Azbuka [in Russian].
7. Kopeychikov, V.V. (Ed.). (1997). *Zagalna teoriya derzhavi i prava [General Theory of State and Law]*. Kyiv: Yurinkom [in Ukrainian].
8. Dzhilas, M. (1992). *Litso totalitarizma [The face of totalitarianism]*. Moscow: Novosti [in Russian].
9. Dmitrenko, Ya. (2019). *Zigzagi libertarianstva [Zigzage of libertarianism]*. 2000, 46, 13–21 November [in Ukrainian].
10. Ibsen, G. (1957). *Vrag naroda [The enemy of the people]*. *Sobr. soch.: V 4-h t. – Collection of works: in 4 volumes. (Vol. 4)*, (pp. 529–633). Moscow: Iskustvo [in Russian].
11. Kara-Murza, S. G. (2007). *Sovetskaya tsivilizatsiya. Ot Velikoy Pobedy do kraha [Soviet civilization. From the Great Victory to the crash]*. Harkov: Knizhnyiy klub semeynogo losuga [in Russian].
12. Kasyanov, G. (2007). *Ukrayina 1991 – 2007: Narisi novitnoyi istoriyi [Ukraine 1991 - 2007: Essays on recent history]*. Kyiv: Nash chas [in Ukrainian].
13. *Konstitutsiya Ukrainy: priynyata na p'yatyi sesiyi Verhovnoyi Radi Ukrainy 28 chervnya 1996 roku [Constitution of Ukraine: Adopted at the fifth session of the Verkhovna Rada of Ukraine on June 28, 1996]*. (1996). Dnipropetrovsk: Dniprokniga [in Ukrainian].
14. Kremen, V. G., Tabachnik, D. V., & Tkachenko, V. M. (2003). *Ukrayina: Problemi samoorganizatsiyi: V 2-h t. [Ukraine: Problems of self-organization. Critique of historical experience: In 2 vol.]*. (Vol. 1). Kyiv: Promin [in Ukrainian].
15. Krivchik, G. G., & Evseeva, G. P. (2015) *Pitannya pro vladu v konstitutsiynomu protsesi v Ukrainy (1990-2014) [The question of power in the constitutional process in Ukraine (1990-2014)]*. *Problemi politichnoyi istoriyi Ukrainy – Problems of Political History of Ukraine*, 10, 153–161. Dnipro: DNU [in Ukrainian].
16. *Opora zafiksuvala mayzhe 2000 porushen: pidkup adminresurs, dviyniki ta feyki [Opora has recorded almost 2000 violations: bribery of administrative resources, doubles and fakes]*. Retrieved from www.ukrsnform.ua/rubric-elections/2743704-opora-zafiksuvala-majze-2000-porushen-pidkup-adminresurs-dviyniki-ta-feyki.html [in Ukrainian].
17. *Partiya Zelenskogo vstala pod znamena libertarianstva [Zelensky's party fell under the banner of libertarianism]*. Retrieved from www.bbc.com/vassin/features-48377710 [in Russian].
18. *Parlamentskie vybory na Ukraine [Parliamentary elections in Ukraine]*. (2019). Retrieved from ru.wikipedia.org/wiki/Parlamentskie_vybory_na_Ukraine [in Ukrainian].
19. Kuras, I. F. (Ed.). (2002). *Politichna istoriya Ukrainy XX stolittya [The political history of Ukraine of the twentieth century]*. Kyiv: Geneza [in Ukrainian].
20. *Politichni partiyi v Ukrainy [Political parties in Ukraine]*. Retrieved from www.br.com.ua/referats/politologiya/24261htm [in Ukrainian].
21. Arkusha, O.G., Bila, S.O., & Verstyuk, V.F. et al. (2008). *Politichna sistema dlya Ukrainy: istorichniy dosvid i vikliki suchasnosti [The political system for Ukraine: historical experience and challenges of the present]*. V. M. Litvin (Ed.). Kyiv: Nika-Tsentr [in Ukrainian].
22. Polohalo, V. (1995). *Politologiya postkomunizmu: Politichniy analiz postkomunistichnih suspilstv [Political science of post-communism: Political analysis of post-communist societies]*. E. Bistritskiy, V. Polohalo, S. Makeev, O. Dergachov (Eds.). Kyiv: Polit. Dumka [in Ukrainian].
23. Polyakov, A. N. (2003). *Problemy politichnoi transformatsii [To the problem of social formations]*. *Voprosy filosofii – Problems of Philosophy*, 6, 3–16, 18 [in Russian].
24. Boryak, G. V., Golovko, V. V., Danilenko, V. M., Kulchitskiy, S.V., Mayboroda, O.M., Yakubova, L.D., Yanishevskiy, S.O. (2016). *Pomarancheva revolyutsiya. 25 rokiv nezalezhnosti: narisi istoriyi tvorennya natsiyi ta derzhavi [The Orange Revolution. 25 Years of independence: Essays on the History of Creating a Nation and a State]*. V.A. Smoliiy (Ed.). Kyiv: Nika-Tsentr [in Ukrainian].
25. *Pro zasudzhennya komunistichnogo ta natsional-sotsialistichnogo (natsistskogo) totalitarnih rezhimiv ta zaboronu propagandi yihnoyi simvoliki: Zakon Ukrainy №317-VIII vid 9 kvitnya 2015 roku [On the condemnation of communist and national-socialist (Nazi) totalitarian regimes and the prohibition of propaganda of their symbolism: Law of Ukraine]*. Retrieved from document.ua/pro-zasudzhennja-komunistishnogo-ta-natsional-socialistichnog-doc228657.html [in Ukrainian].

26. *S kazhdym dnev ya stanovlyus vse bolee yaryim storonnikom diktatury, – Tuka* [Every day i become more and more a supporter of the dictatorship]. Retrieved from antcor.com.ua/articles/77338-s_kahdym_dnev_ja_stanovljus_bolee_jarym.8 [in Russian].
27. Spirin A.A. (1998). *Podbor, rasstanovka i vospitanie rukovodyaschih kadrov: iz opyta raboty partorganizatsiy Ukrainyi* [Selection, placement and education of management personnel: From the experience of working of organizations of Ukraine]. Kiev: Vyischa shk. [in Russian].
28. *Stanovlennya i rozvitok bagatopartiynosti* [Formation and development of multiparty]. Retrieved from www.history.vn.ua/book/ukrznz/164.html [in Ukrainian].
29. Stretovich: u parlamenti ponad 300 milyoneriv [Stretovich: more than 300 millionaires in parliament]. (2003). *Ukrainska pravda – Ukrainian Truth* [in Ukrainian].
30. Teleshun, S. (2008). Novi ukrayinski politichni realiyi i protses formuvannya zasad ukrayinskogo suspilstva [Formation and development of multiparty]. *Politichniy menedzhment – Political management*, 1, 3–4 [in Ukrainian].
31. Litvin, V.M., Smoliiy, V.A., Levenets, Yu.A. et al. (Eds.). (2007). *Ukrayina: politichna istoriya. XX – pochatok XXI st.* [Ukraine: political history. XX - the ear of the XXI century]. Kyiv: Parlamentske vid-vo [in Ukrainian].
32. Shevchenko, O.E. (Ed.). (1993). *Ukrayino, nene moyu!*: Zb. [Ukraine, my mother!]. Kyiv: Veselka [in Ukrainian].
33. *Scho take liberalizm* [What is liberalism]. Retrieved from Ukrayina.fnst.org/content/shcho-take-liberalizm [in Ukrainian].
34. *TsiK ofitsialno ob'yavila rezultaty vyiborov Prezidenta Ukrainyi* [The CEC officially announced the election results of the President of Ukraine]. Retrieved from 24tv.ua/ru/vybory_2919_ukraina_rezultaty_golosovanja_oficialye_n1132963 [in Russian].
35. Shvayka, M.A. (2013). Oligarhichne rozkradannya bagatstv Ukrayini i pograbusannya narodu – zagroza yiyi nezalezhnosti [The oligarchic plundering of Ukraine's wealth and the plunder of the people are a threat to its independence]. *Suchasni pitannya ekonomiki i prava – Modern Issues of Economics and Law*, 1, 24–36 [in Ukrainian].
36. Yurik, I. (2007). Chi e zvichki ukrayinskih politikiv nastilki unikalnimi? [Are the habits of Ukrainian politicians so unique?]. *Den – Day* [in Ukrainian].

Кривчик Геннадій Георгійович

Доктор історичних наук, професор
Дніпровський національний університет залізничного транспорту імені академіка В. Лазаряна
49010, м. Дніпро, вул. В. Лазаряна, 2

Email: gena.crivchik@ukr.net

Krivchik Gennadij

Doctor of Historical Sciences, Full Prof.
Dnipro National University of Railway Transport
named after academician V. Lazaryan
2, Lazaryana str, Dnipro, 49010, Ukraine

ORCID: 0000-0001-7504-457

Цитування: Кривчик Г. Г. Врядування та політичні режими в УРСР і сучасній Українській державі: порівняльний нарис. Науково-теоретичний альманах «Грані». 2019. Т. 22, № 12. С.77-87.

Citation: Krivchik, G.G. (2019). Vriaduvannya ta politychni rehymy v URSR i suchasnii Ukrainskii derzhavi: porivnialnyi narys [Governance and political regimes in the USSR and the modern Ukrainian state. The comparative essay]. *Scientific and theoretical almanac «Grani»*, 22 (12), 77-87.

Стаття надійшла / Article arrived: 19.11.2019

Схвалено до друку / Accepted: 25.12.2019